

ЗАЯЦЬ О.,

кандидат педагогічних наук,
директор Дрогобицького
педагогічного ліцею,
м. Дрогобич

ГЛАДКЕВИЧ М.,

викладач Національного
педагогічного університету
ім. Драгоманова,
м. Київ

БАЗОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРИНЦИПИ МОДЕРНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНОЮ ВІТЧИЗНЯНОЮ ОСВІТОЮ

У статті йдеться про особливості модернізації вітчизняного освітнього простору з урахуванням традицій та інновацій. Розкрито основні принципи реформування управління освітою як складною та динамічною соціально-педагогічною системою.

Ключові слова: модернізація освіти, принципи управління, системність, цілісність, централізація, децентралізація, демократизація, гуманізація.

В статье идет речь об особенностях модернизации отечественного образовательного пространства с учетом традиций и инноваций. Раскрыты основные принципы реформирования управления образованием как сложной и динамической социально-педагогической системой.

Ключевые слова: модернизация образования, принципы управления, системность, целостность, централизация, децентрализация, демократизация, гуманизация.

Speech goes in the article about the features of modernization of domestic educational space taking into account traditions and innovations. Basic principles of reformation of management education are exposed as by the difficult and dynamic socially pedagogical system.

Key words: modernization of education, management principles, system, integrity, centralization, decentralization, democratization, humanizing.

Постановка проблеми. У третьому тисячолітті потужними інформаційними, економічними і культурологічними потоками будуть керувати представники функціональної еліти, які виростуть з дітей-індіго – унікальних, креативних, обдарованих Богом і природою найінтелектуальніших представників роду людського. Якраз вони повинні дати гідний спротив глобальним згуртуванням знищеної екології, спотвореної політики, аморальної моралі та іншим парадоксам людського існування. Тому цивілізований світ докладає максимум зусиль, щоб зберегти потенційні осередки власного порятунку, культивуючи прогресивні й розвивальні освітні системи й технології, вкладаючи кошти в розвиток ерудованих і конкурентноспроможних генерацій.

Найважливіше завдання – селекція і плекання здібних і талановитих дітей у спеціально створених умовах соціально-комфортного довкілля, тобто насамперед потрібна розбудова мережі спеціалізованих навчальних інституцій з поглибленим вивченням окремих дисциплін, а значить і серйозною фаховою зорієнтованістю. Елітарність освіти повинна передбачати не лише доступ до неї дітей грошовитих батьків, але й забезпечення принципу меритократії – споконвічної мрії людства у торжество розуму і справедливості, забезпечення влади гідних, коли керівні пости будуть посідати найздібніші люди, незалежно від їхнього соціального чи економічного походження. Отож поступове перетворення України на демократичну країну, яка спирається на культурно-національні та загальнолюдські цінності, ставить перед системою освіти нову мету: сформувати людину, здатну повноцінно взаємодіяти із суспільством, вільно реалізувати в ньому свої життєві плани й цілі, свідомо нести відповідальність за наслідки своїх дій. Нагальним завданням є пошук нових, відкритих і демократичних моделей управління галуззю, а також

фахівців, спроможних керувати модернізаційними освітніми процесами.

Мета статті – розкрити основні засадничі принципи модернізації управління сучасними освітніми закладами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу. Безперечно, система освіти сучасних демократично розвинутих держав не може вважатися ідеалом досконалості, оскільки вона побудована здебільшого під потреби індустріальної цивілізації, що іноді вступає в суперечності з такими питаннями, як культурний розвиток суспільства, етична чистота і духовна особистість, безпека людини та її цивільна відповідальність за охорону навколишнього середовища тощо. Індивідуалістично-прагматичний характер систем освіти демократичних держав не відповідає потребам соціалізації особистості в сучасних умовах та і потребам подальшого прогресивного розвитку самого суспільства. Гуманістичний характер освіти вищим принципом проголошує інтереси людини, тобто насамперед важливим є її духовний і фізичний розвиток. Гуманізм визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей.

У широкому розумінні, гуманітарна політика спрямована на формування, розвиток і збереження фундаментальних загально-цивілізаційних цінностей. Вони є вічними надбаннями історії, культуротворчої діяльності незлічених поколінь, надбання, що залишаються незмінними незалежно від якісних чи кількісних змін суспільних систем, географічних координат, тих або інших процесів та явищ. На них ми повинні орієнтуватися у здійсненні гуманітарної політики України [1; 2; 3; 8].

Головним стратегічним напрямком реформування освіти є її гуманізація, утвердження людини як найвищої соціальної цінності, найповніше розкриття її здібностей, гармонізація стосунків. Гуманізація освіти – це по-

вернення до людини (як до учня, так і до вчителя), врахування інтересів не лише суспільства, але й окремо кожної особистості, тобто її розвиток та саморозвиток.

Важливим змістовним напрямом державної програми є національна спрямованість освіти, її органічне поєднання з національною історією і культурою. Національно-культурне відродження України неможливе без національної школи, національного виховання. Ключові позиції оновлення виховання – опора на культурно-національні традиції, звичаї, символи, побут народів, що проживають на території України. Орієнтирами щодо практичного втілення цих ідей для освітян повинні стати концепти національної школи та концепція системи національного виховання.

Державна політика спрямована на досягнення українською освітою сучасного світового рівня, відродження й подальший розвиток національних науково-освітніх традицій, оновлення змісту, форм і методів навчання, примноження інтелектуального потенціалу суспільства. «Розбудова системи освіти, її докорінне реформування, наголошується в національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), мають стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національне відродження, становлення державності та демократизації суспільства в Україні» [2, с. 5].

Проте вирішення всіх означених проблем значною мірою залежить від існуючої системи управління освітою, точніше від її успішної модернізації.

Дослідники проблем управління навчальними закладами (А. Є. Капто, В.С.Лазарев, А. М. Мойсеев, М. М. Поташнік та інші) підкреслюють, що завдання реформи освіти без вирішення управлінських проблем не можуть бути розв'язані успішно. Вони вважають, що інноваційні освітянські заклади (ліцеї, коледжі, гімназії, осві-

тянські комплекси, школи з профільним навчанням та інші) мають тільки модні вивіски, за якими діє традиційне «педагогічне ремісництво» [7, с.8]. І далі: «Стало зрозуміло, що старі знання про управління школою на засадах традиційного школознавства недостатні, потрібні нові джерела» [7, с.8]. Саме це Положення, на їх думку, підштовхнуло вчених і практиків до вивчення зарубіжної теорії управління – менеджменту. Проте захоплення поняттями «менеджер» і «менеджмент» й до сьогодні не стали вагомими факторами в розвитку теорії і практики управління навчальними закладами.

Потрібно нагадати також, що управління будь-якою школою як соціально-педагогічною системою, відкритою та динамічною, є технологічним процесом, і основна мета його – переведення в якісно новий, кращий за показниками стан. сновні методологічні положення щодо «удосконалення діяльності» школи або управління «її розвитком» були й залишаються тожними за змістом.

Інша проблема – «зміст показників», за якими оцінюється робота школи й визначається динаміка її розвитку. Проте серед них є такі, які можна віднести до «вічних» (незалежно від існуючої соціально-економічної формації). До них можна віднести: якість переданих знань та умінь; якості особистості, які формувалися в процесі навчання і виховання.

Процес управління, з одного боку, чисто технологічний, який потребує певної послідовності управлінських впливів, з іншого, – це творча діяльність (притаманна будь-якому виду діяльності), яка, у свою чергу, потребує знань психології, соціології, філософії, естетики, етики, економіки та педагогіки, бо йдеться про управління навчально-виховним закладом.

Сьогодні суверенна Україна створює свою систему освіти на основі прийнятого Закону, який передбачав і розробку певної структури управління.

Певний прогрес у розвитку організації шкільної справи засвідчили останні три роки радянського періоду (1988-1991 рр.). Так, школа здобула право на творчість, виникли нові типи навчальних закладів (науково-практичні центри, об'єднання, комплекси, ліцеї, коледжі, гімназії, авторські школи, вищі професійно-технічні училища). Тобто мова йде про зародження реальної колегіальності в роботі шкіл, але постійно підкреслюється необхідність високого професіоналізму апарату управління (йдеться про знання теорій моделювання, інформації, систем і системотехніки, управлінського рішення, сучасних методів управління та ін.). Учені дійшли висновку, що без спеціальної підготовки керівників у системі народної освіти революційного перетворення школи не здійснити.

Якщо найближчими роками увага політиків, соціологів, педагогів, вчених і практиків не буде звернена на проблеми управління, то через деякий час почне діяти «механізм гальмування», який уповільнюватиме розвиток системи освіти [5, с. 29].

Здійснення цих стратегічних накреслень у галузі освіти значною мірою залежить від стану її нормативно-правової бази, яка має бути надійним підґрунтям і системою орієнтирів у практичній діяльності закладів освіти, їх керівників, усіх учасників навчального процесу.

На Всесвітній конференції з вищої освіти (Париж, 5-9 жовтня 1998 р.) була акцентована особлива увага на тому, що всім державам, включаючи їх уряди, парламенти і інші керівні органи, необхідно розробити комплекс заходів перспективного і поточного характеру по забезпеченню вимог Загальної декларації прав людини у сфері освіти. В першу чергу, йдеться про розробку на національно-державному рівні політики в галузі освіти - автономного і самостійного напрямку діяльності органів державної влади, інститутів цивільного суспільства по забезпеченню потреби населення в освіті і освітніх

послугах відповідно до їх здібностей і професійного вибору.

Досвід країн, що досягли в останнє десятиріччя могутнього економічного підйому, а разом з ним і значного рівня добробуту людей свідчить про вирішальну роль державної освітньої політики як пріоритетного напрямку в розвитку суспільства і держави. Всяка освітня політика виходить з того, що в її підставі лежать цілком певні принципи закономірні потреби розвитку і вдосконалення особи, що відображають. Освітня політика кожної держави визначається в них, виходячи із специфіки даного етапу суспільного розвитку можливостей суспільства по забезпеченню освітньої сфери, рівня зрілості суспільних відносин і самої особи.

Сучасна стратегічна лінія у сфері освіти реалізується в основному за допомогою державного протекціонізму, державної участі в управлінні освітою, створенням його національних систем визначенням принципів і змісту їх функціонування і розвитку. Тим самим освітня політика набуває статус державної освітньої політики.

На систему освіти, в першу чергу, впливає характер політичного пристрою, політичного режиму, що лежить в основі пануючих в даному суспільстві способів ухвалення і реалізації політичних рішень. Демократичний або авторитарний (не говорячи вже про тоталітарне) типи політичних режимів народжують і відповідні їм системи освіти з аналогічним ступенем демократизму або авторитаризму, відвертості або закритості систем освіти і підготовки кадрів.

Державна політика в області освіти полягає в тому, що Україна визнає освіту пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства. Від імені держави політика в області освіти в Україні визначається Верховною Радою України (відповідно до Конституції України) і реалізується органами державної виконавської влади і органами місцевого самоврядування.

Основними принципами освіти в Україні є: доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов для кожної людини в питаннях повної реалізації його здібностей, таланту, всестороннього розвитку; гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; органічний зв'язок з освітою і національною історією, культурою, традиціями; незалежність освіти від політичних партій, суспільних і релігійних організацій; науковий, світський характер освіти; інтеграція з наукою і виробництвом; взаємозв'язок з утворенням інших країн; гнучкість і прогнозованість системи освіти; єдність і спадкоємність системи освіти; безперервність і різноманітність освіти; поєднання державного управління і суспільного самоврядування в освіті [1; 2; 3; 7].

Навчально-виховний процес у навчальних закладах вільний від втручання політичних партій, суспільних і релігійних організацій. Залучення учнів студентів до участі в політичних акціях і релігійних заходах під час навчально-виховного процесу не допускається. Навчальні заклади в Україні незалежно від форм власності відокремлені від церкви (релігійних організацій) мають світський характер (окрім учбових закладів, заснованих релігійними організаціями). В той же час приналежність особи до будь-якої політичної партії, суспільної або релігійної організації, які діють відповідно до Конституції України, не є перешкодою для її участі в навчально-виховному процесі. Учням, студентам, працівникам освіти законодавство дозволяє створювати в навчальних закладах первинні осередки об'єднань громадян, членами яких вони є.

Управління освітою в Україні здійснюється системою державних органів і органів місцевого самоврядування. До органів управління освітою в Україні відносяться: Міністерство освіти і науки України; інші міністерства і

відомства України, яким підлеглі навчальні заклади; Вища атестаційна комісія України (реформована в департамент МОНмолодьспорту); міністерство освіти АРК; місцеві органи державної виконавської влади і органи місцевого самоврядування, а також підлеглі їм органи управління освітою.

Принципи управління є конкретним проявом і віддзеркаленням закономірностей управління. До основних закономірностей фахівці внутрішньошкільного управління і менеджменту відносять такі закономірності, як: залежність ефективності функціонування системи управління навчально-виховної роботи від рівня структурно-функціональних зв'язків між суб'єктом і об'єктом управління; умовленість змісту і методів управління навчально-виховною роботою змістом і методами організації педагогічного процесу в школі та ін. [2; 3; 5].

Ю.О.Конаржевський серед провідних закономірностей внутрішньошкільного менеджменту називає аналітичність, доцільність, гуманістичність, демократичність управління і готовність шкільних керівників до різних видів управлінської діяльності [4, с. 42-45].

Виходячи із закономірностей управління, принципи управління виступають як основні положення, орієнтуючі керівника, директора, менеджера в практичній діяльності. В теорії та практиці внутрішньошкільного управління виділяються основні принципи управління, до числа яких відносяться: демократизація і гуманізація управління педагогічними системами; системність і цілісність в управлінні; раціональне поєднання централізації і децентралізації; єдність єдиноначальності і колегіальності; об'єктивність і повнота інформації в управлінні педагогічними системами.

Демократизація і гуманізація управління освітніми системами. Орієнтація внутрішньошкільного управління припускає перш за все розвиток самодіяльності й ініціативи керівни-

ків, учителів, учнів і батьків. Це можливо за умови відвертості обговорення і ухвалення управлінських рішень. Вибірність керівників школи, введення конкурсного обрання і контрактної системи у відборі педагогічних кадрів – один з демократичних проявів у шкільному житті.

Гласність в управлінні школою ґрунтується на відвертості, доступності інформації. Коли кожний учитель знає про справи і проблеми всієї школи, він не залишається до них байдужим. Регулярні звіти адміністрації, ради школи перед загальношкільним колективом і громадськістю, надання можливості для вчителів і що вчать брати участь в їх обговоренні і виказувати свою точку зору з питань шкільного життя направлені на затвердження демократизації в школі. Затвердження гуманістичних цінностей у сучасному суспільстві висуває на пріоритетні позиції цінність самої особи, багатство її духовного світу. Технократична парадигма освітнього процесу поступається місцем гуманістичної спрямованості в його управлінні. Управління освітніми системами має ту непорушну особливість, що обмежитися тут тільки дією неможливо, необхідна співпраця, співуправління, самоврядування. Звідси виникає проблема гуманізації управління школою, яка полягає в тому, щоб в кожному управлінському рішенні бачити особу вчителя і учня. Затвердження суб'єкт-суб'єктних відносин, перехід від монологу до діалогу в педагогічній діяльності – конкретні форми прояву гуманізації процесу навчання і виховання. Гуманізація управління в освіті – це зверненість до особистості, пошана гідності людини і довіри до неї.

Системність і цілісність в управлінні. Розуміння системної природи педагогічного процесу створює реальні передумови для ефективного управління ним. Методологія системного підходу в управлінні школою спонукає керівника мати ясне уявлення про

школу як систему, як потужний ієрархізований симбіоз її основних ознак.

Поняття «система» дає уявлення про цілісність, про можливість виділення її окремих частин або компонентів, що і є її першою ознакою. Проте в управлінні школою важливо бачити не тільки її основні частини, але і ті зв'язки і відносини, які виникають, складаються або руйнуються між цими частинами. Інакше кажучи, яка структура цієї системи, які компоненти виступають як системоутворюючі, така і перспектива розвитку цих зв'язків і відносин. Отже, наявність структури і складає другу ознаку системи. Третя ознака системи полягає в її інтегративності. Кожний компонент системи володіє своїми властивостями і характеристиками, але в своїй взаємодії вони утворюють нову, інтеграційну властивість системи що не зводиться до властивостей окремих компонентів. Стійкість інтеграційної властивості визначається цілісністю системи.

В управлінні школою важливо пам'ятати і про прояв четвертої властивості системи – про її тісний і специфічний зв'язок із зовнішнім середовищем. Взаємодія школи і середовища може перебігати в двох формах. У першому випадку школа пристосовується до зовнішнього середовища, перебудовувавши свої процеси, і в другому – школа підпорядковує середовище для досягнення своєї мети.

Системність і цілісність в управлінні школою припускають також взаємодію і взаємозв'язок управлінських функцій у діяльності її керівника і педагогічного колективу. Реалізація цього принципу виключає однобічність в управлінні коли головною і вирішальною функцією признається яка-небудь одна з них. Даний принцип підкреслює, що управлінська діяльність послідовна, логічна, взаємовигідна, всі її функції однаковою мірою важливі.

Рациональне поєднання централізації та децентралізації. Історія школи і педагогіки зайвий раз довела, що надмірна централізація неминуче

веде до посилення адміністрування в управлінні. Централізація в управлінні сковає ініціативу керівників нижніх рівнів, учителів та учнів, вони стають просто виконавцями рішень, що приймаються без їх участі і бажання.

В умовах односторонньої централізації відбувається дублювання управлінських функцій, втрата часу, перевантаження як керівників, так і виконавців.

Такою ж мірою й інтегрована децентралізація управління може призвести до зниження ефективності діяльності педагогічної системи. Заперечення централізації на догоду децентралізації може призвести до зниження ролі керівника й адміністрації в цілому, втрати аналітичних і контролюючих функцій управління. Досвід шкіл показує, що гра в демократію і мода на децентралізацію призводять до серйозних збоїв у житті і діяльності колективу, до виникнення конфліктів і непорозумінь у педагогічному колективі, не виправданому протистоянню адміністративних і суспільних органів управління тощо.

Саме поєднання централізації та децентралізації у внутрішньому управлінні забезпечує діяльність керівників адміністративних і суспільних органів на користь усього колективу школи, створює умови для обговорення і ухвалення управлінських рішень на професійному рівні, виключає дублювання і підвищує координацію дій усіх структурних підрозділів системи.

Висновки. Основним завданням освітньої політики будь-якої держави є створення такої системи освіти, яка б, з одного боку, соціально, ментально і культурно відображала потреби цілком певного суспільства і держави, а з іншого – органічно вписувалася б у русло міжнародної системи освіти, відображаючи її загальнолюдські потреби й інтереси.

Основними передумовами виникнення освітньої політики є: глобальний перехід людства до індустріальної та постіндустріальної цивілізації, раціоналізація професійної діяльності людини; посилення взаємозалежності виховання і освіти, культури й освіти, ментальності як способу збереження і розвитку цивілізованості окремих держав; альтернативний характер розвитку самого освітнього процесу, його комплексності, системності і структурна змістовна і організаційна організація порядку; необхідність забезпечення загальнолюдських потреб освітньої діяльності, збагачення спільним досвідом надання освітніх послуг; інформатизація суспільного життя, і в цілому – інноваційний характер розвитку сфери освіти. Саме з дією цих освітніх обставин пов'язано виникнення та успішне функціонування освітньої політики сучасних держав.

Можна виділити такі основні структурні компоненти освітньої політики: державна освітня політика; освітня політика інститутів цивільного суспільства; регіональна освітня політика.

Системне застосування освітніх інновацій, базоване на випробуваних часом традиціях навчання і виховання вітчизняної педагогічної думки, є успішним шляхом модернізації шкільництва.

Модернізація управління освітою передбачає запровадження державно-громадської управлінської моделі, децентралізацію, автономізацію навчальних закладів, демонополізацію і конкуренцію освітніх послуг, орієнтацію на творчо-інноваційний розвиток освіти, науковий, аналітичний і прогностичний супровід управлінських рішень, моніторинг освітніх потреб, пропозицій у навчанні, якості освіти, незалежне оцінювання навчальних досягнень, справедливу доступність освіти упродовж життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Досвід соціально-філософського аналізу. – К.: ТОВ «Атлант Ю Ем Сі», 2006. – С.461-476.
2. Болюбаши Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: навч. посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти Я.Я.Болюбаши. – К.: ВВП «КОМПАС», 1997.- 64 с.
3. Ковальчук В. Професійна та світоглядно-методологічна підготовка сучасного вчителя : модернізаційний аналіз / Володимир Ковальчук. – Київ-Дрогобич : Коло, 2004. – 264 с.
4. Конаржевский Ю.А. Что нужно знать директору школы о системах и системном подходе / Ю.А.Конаржевский. - Челябинск: ЧГПИ, 1986. - 134 с.
5. Пікельна В.С. Управління школою. У 2 ч. / В.С.Пікельна. – Х.: Вид. Гр. «Основа», 2004. – Ч. 1.
6. Сорочан Т.М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика / Т.М.Сорочан. – Луганськ: Знання, 2005.
7. Управление развитием школы / Под ред. М.М. Поташника и В.С.Лазарева. - М.: Новая школа, 1995.
8. Черник Б.П. Об особенностях управления региональными системами общего образования / Б.П.Черник // Философия образования. – 2003. – № 8. – С. 95 – 108.